

Кушнір В. Г.

ORCID: 0000-0003-3058-3019

доктор історичних наук

професор кафедри археології, етнології та всесвітньої історії

декан факультету історії та філософії Одеського

національного університету імені І. І. Мечникова

м. Одеса, Україна

ЛОКАЛІЗАЦІЯ ЄВРЕЙСЬКОГО МІСТЕЧКА ПОСЕЛЕННЯ КРУТІ

Ключові слова: Південно-Східне Поділля, Кодимщина, поселення Круті, єврейське містечко.

Єврейські містечка Південно-Східного Поділля, зокрема придністровської частини, були предметом уваги дослідників особливо з XIX ст. Але якщо містечка в Ямполі, Могилеві, Жванці, Студениці відомі в літературі, то про містечко в поселенні Круті (сучасна Кодимщина) інформації бракує. На сьогодні частково збереглись юдейське кладовище, декілька житлових будинків біля колишньої ринкової площі й обмаль відомостей про межі самого містечка. Для з'ясування місця розташування містечка як частини поселення Круті, визначення його розмірів використані спогади українського письменника й етнографа А. Свидницького, який у 40-х роках XIX ст. навчався в Крутянському духовному училищі, добре знав місцевість; публікації історика та етнографа М. Карачківського, архівні матеріали, матеріали Справи Подільського губернського управління щодо клопотання євреїв купців і міщан Крутів про відкриття молитовного будинку.

Поселення Круті виникло, найімовірніше, у 1720-х роках [Tomasz Ciesielski 2018, 59]. Можливо, одними з його засновників були і євреї, однак у документах і літературі вони згадуються лише з 1760-х років. Чи існувало в цей час містечко як локація євреїв, як структурна частина поселення – невідомо. На початку XX ст. в містечку, за деякими даними, проживало 4540 євреїв [Справочная книжка... 1913, 40], однак, найімовірніше, йдеться про загальну кількість мешканців, оскільки за іншим виданням євреїв було близько двох тисяч [Труды... 1901, 44], тобто половина населення Круті, що підтверджується й іншими джерелами.

Перші свідчення про локацію євреїв у структурі поселення з'являються лише в середині XIX ст. Однак вони не повні, не містять задовільної інформації про загальну структуру містечка, його розміри.

За спостереженнями А. Свидницького, поселення Круті складалося з двох частин – “міської” і “другої”, тобто неміської. Міську частину він називає “місто”. Саме так у середині XIX ст. місцеве населення називало центральну частину. Такі слова, як “містечко”, “штетл”, А. Свидницький не згадує.

З опису структура містечка була традиційною для єврейських локацій: навколо ринку щільними рядами розміщувалися житла, безпосередньо біля ринку в першій лінії – заїжджі двори і житла заможних євреїв, далі від ринку – бідніші. Отже, територія містечка була щільно забудована, будівлі розміщувалися рядами – періями: “Кожен ряд домів там зветься перія, – це поздовжня перія, то поперечна” [Свидницький 1984, 23]. Рядна забудова не була суцільною. Її розділяли вулиці, і в такий спосіб утворювалися своєрідні квартали. У кварталах, крім житлових і господарських споруд, були розташовані і нежитлові, як-от, наприклад, відоме Крутянське духовне училище чи той же молитовний будинок у третій лінії [ДАХМО. Ф. 227. Оп. 2. Спр. 46].

Локацію містечка вдалося визначити за інформацією з різних джерел. За А. Свидницьким, з півночі воно обмежувалося річкою під назвою Крута, на заході межувало з правим берегом струмка, що впадає в названу річку з південного боку. Південною межею містечка слід вважати територію православного храму. Східна межа визначена за архівними матеріалами [ДАХМО. Ф. 227. Оп. 2. Спр. 46]. Це балка, за якою було розташоване єврейське кладовище.

Отже, єврейське містечко з середини XIX ст. і до початку XX ст. розташовувалося на території площею приблизно 500 x 900 м між православним храмом на півдні, двома балками на заході і на сході та річкою Крута на півночі.

Література:

Свидницький Анатолій. Люборацькі (Сімейна хроніка). Київ: Дніпро, 1984.

Дело Подольского губернского управления по просьбе евреев купцов и мещан Крутых об открытии молитвенного дома. ДАХмО (Державний архів Хмельницької області). Ф. 227. Оп. 2. Спр. 46.

Справочная книжка Подольской епархии на 1913–1914 годы. Каменец-Подольск, 1913.

Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета. Приходы и церкви Подольской епархии. Т. 9. Каменец-Подольский, 1901.

Tomasz Ciesielski. Archiwum sadu powiatowego w Balcie jako źródło do dziejow szlachty polskiej nad rzeka Kodyma w pierwszych dekadach XIX wieku. На річці Кодима. Дослідження з історії України і Польщі. Nad rzeka Kodyma. Studia naddziejami polskich I ukraińskich pograniczu na przestrzeni wiekow. Одеса, 2018.

Левінзон Є. Ю.

ORCID: 0000-0003-4356-0430

науковий співробітник Кам'янець-Подільського ДІМЗ

Ківільша Г. Б.

історик, краєзнавець

м. Кам'янець-Подільський, Україна

ЮДЕЙСЬКІ МОЛИТОВНІ БУДИНКИ НА МАПІ КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО: ДО ПРОБЛЕМИ ЛОКАЛІЗАЦІЇ

Ключові слова: юдаїзм, сакральна архітектура, бейт-мідраш, клойз, синагога.

Ця розвідка покликана чи не вперше за все багаторічне і ґрунтовне вивчення історії Кам'янця-Подільського окреслити місяця розташування молитовних будинків, що належали єврейській громаді міста протягом ХІХ ст. – 1930-х рр.

Офіційно євреям надали дозвіл на проживання в місті лише в 1797 р. за указом Павла І. З цього моменту юдеї навколишніх штетлів (насамперед Карвасар і Зіньковець) почали освоювати територію відкритого для них губерньського центру. Одразу постала